

Hafıza, Öznellik ve Başkalık¹

Özge Soysal

Giriş:

Bu başlığı seçmemim nedeni oluşan izlere dair. Daha doğrusu bugün burada sizlere bu konuşmayı yapıyor olma nedenim bu izlerin bir sonucu. Her biri, bu üniversitenin psikoloji bölümünde yıllar öncesine dayanan akademik bir geçmişin gerçekliğine, ama esasen vermiş olduğum dersleri belirli bir perspektife, yaklaşıma, geleneğe, referanslara ve birtakım ideallere göre oluşturmuş olmama dayanıyor. Sanırım tüm bunlara kendi öznel stilimi de dahil etmem haksızlık olmaz. Yine de zamanını önceden hesaplayamayacağımız bir şekilde bu izlerle zaman zaman ve peyder pey karşılaşmak, başka bir unsurun daha varlığını gerektiriyor: Kaybın. Aslında, tüm bu parkur ideallerin kurgulandığı gibi gerçekleşmiyor olmasının yarattığı bir kaybın öznel bir yerden eksiklik olarak temsil edilmesini ilgilendiriyor, gerçekten de zamana yayılan çeşitli aşamaların içinden geçerek. Bunu birazdan daha ayrıntılı ele alacağım, ama yeri gelmişken belirtelim. Yapısal olan kayıpların bir eksiklik olarak temsil edilmesi, bilinçdışına bastırılan özel sembolik bir niteliği ilgilendirir -burada ele almayacak olsak da tek tip ya da tek tür bir bastırmadan söz etmediğimiz, dahası bilinçdışı düşlemin ve cinsel kimliğin değişen bu bastırma şekillerine göre oluştuğunun da altını çizelim. Bu bilinçdışı nitelik, kökensel bir boşluğa hat çekerek hayatın anlamı sorusuna yaşamın farklı evrelerinde yenilenen ve çeşitlenen cevaplar vermemizi sağlar. Mesela o zamanlardan bu zamana psikanalizin aktarılması sorunsalına yaklaşımımın epeyce değişikliğe uğradığını söyleyebilirim. Bu tür bir devinimin başta öznel arzu açısından bir gereklilik olduğunu hatırlayabiliriz, zira bu bir nevi kendi haline bırakılmış bir yaşamdan ziyade, her seferinde farkın açtığı aralığa yön veren bir perspektifi yeniden biçimlendirmeye denk gelir.

Şurası bir gerçek ki bugün burada bu geçmişle bağlantılı olarak yepyeni bir karşılaşmayı da deneyimliyorum. Tanıdık ve yeni olanın karşılaşmasının temsiliyet için sağladığı bu olanak, aynı olanın otomatik bir yinelenişinden ya da replikasından da ayrışır. O halde hafıza dediğimiz bütünlüklü bir yapı olmaktan uzaktır. Sigmund Freud, kurucusu olduğu psikanalizin keşfini tam da buna borçlu değil midir?

¹ Bu yazıyı, 6 Şubat 2023 tarihinde yıllar sonra yeniden öğrencileriyle karşılaşacağım İKÜ Psikoloji Kulübünün davetlisi olarak yapmaya hazırlandığım bir konuşma vesilesiyle kalem almıştım, ama maalesef ki bu buluşma gerçekleşemedi. O gün sabah 6 Şubat 2023 Maraş depremi haberiyle uyandık ve her birimiz depremin şiddetiyle, felaketin boyutuyla sarsıldık. İlerleyen günlerde bu topraklara dair daha başka pek çok acı gerçekle de sarsılmaya devam ettik, ediyoruz. Dayanışma ve yardımlaşma için seferber olmamız bir yana, bu gerçeklerin en çarpıcı olanlarından biri, çok uzun zamandır üzerimize sinmiş olan ve pandemiyle aşikâr hale gelen çaresizlik ve umutsuzluk sonucunda insani ve toplumsal bağlarımızın kopmuş olduğu ve nasıl da *hafızasız bir topluma* dönüştüğümüzdü. Öyle sanıyorum ki, bu yazının devamı gelecektir.

Hemen her gün karşılaştığımız klinik örneklerde söz konusu olan ister bir rüya ister anılar ister çocukluğun bir bölümü isterse de travma sonrası kalıntılar olsun hatırlamak, unutmak, yeniden hatırlamak, kısmen hatırlamak, hatırladığını sanmak, hatırladıklarını karıştırmak ya da çarpıtmak, hatırladığında yanılmak, hatırlamamayı istemek ya da tam tersine hatırlamayı arzu etmek gibi gerek kişilerin kendilerini gerekse de yakınlarını ilgilendiren, bazen de yaşadığımız topluma gönderimde bulunan birçok ifadeyle karşılaşırız. Başka bazı durumlarda da Catherine Kolko'nun söylediği gibi daha radikal olarak öznel bir hafızadan mahrum kalmış olanların yeniden bir hafıza örmek için giriştikleri çabaya tanıklık ederiz². Her hâlükârda işaretler, işaretlerin izlere dönüşmesi ve temsil, hafızadan bahsederken takip edeceğimiz bir hattın öncelikli terimlerini de oluştururlar. Lacan'ın kuramıyla birlikte buna bir de harfleri, nesnenin kaybının ilk işaretleri olarak harfin gerçeğini ekleyebiliriz. Hafızayla ilgili bir çalışma işte tam da budur: ideal bir kurguyla gerçek arasında açılan bir mesafeyi sembolik olarak her temsil edişte kaybı bir başarısızlık, hata ya da yetersizliğin suçluluğundan farklı olarak dilsel yapılanışa özgü bir imkânsız olarak var edebilmek.

...

Hafıza hem canlı hem de ilginç bir konu. Kelime, kökünü Arapça muhafaza eden (şey veya kadın) anlamına gelen "hfv" harflerinin birleşiminden alıyor. Bu her iki eylemin de nasıl gerçekleştiği ya da gerçekleşemediğiyle ilgili sayısız hipotez, araştırma ve yaklaşım var elbette. Sadece pozitif bilimlerin alanında "bellek" adı altında değil üstelik, toplumsal ve siyasi bir sorunsal olarak da hafıza, Türkiye'de insani ve sosyal bilimlerin alanında son yıllarda yaygın tartışılan güncel meselelerden. Anda kalmak, bilinçdışı temizliği, zihni acıdan ve olumsuz olandan arındırmak gibi söylemler de meselenin neoliberal ekonomide popüler olan ve kaybın gerçeğini eleyen bir diğer tarafı. Bu tür bir söylemin doğurabileceği vahim sonuçlar üzerinde bu yazıda ayrıntılarıyla durmayacağım ama gerek bireysel gerekse toplumsal düzlemde eksikliğin ve farklılığın temsilinin ekarte edildiği hijyenist düşmanca bir tavrın tarihimizdeki örneklerini hatırlamak yeterli olur kanaatindeyim.

Sanat, bu tartışmaların en etkili olabilecek bir başka ayağı hiç şüphesiz. Sanatsal üretim, mekânın ve nesnenin gerçeğinden dayanak alarak bu her ikisini de türlü şekil, tema ve malzemelerle boyutlandırmasıyla hem uykudaki öznel çağrışımları uyandırarak hem de çarpıcı olanın yarattığı etkiyle öznel olanın ötesine, diğerleriyle paylaştığımız ortak bir alana açılarak bunu başarır. Özneye mahrem olanla toplumsal olanın, içerisi ve dışarısının etkileşime geçtiği bir alanın yaratılması, kişilerin ötesine uzanan bir sorunun, başkalık sorusunun sorulabilmesini sağlar. Bu söylediğim elbette, kayıpla ilişkilenen, kaybın her şeyden önce öznel izlerini varsayan, bu izlerin dolayımından geçen ve bulduklarını bir yüzeye taşımayı dert edinen sanatsal uğraşlar için geçerli. Dert edinen ifadesini belirli

² C. Kolko, *Les absents de la mémoire. Figures de l'impensé*, Ramonville Sainte-Agne: érès, 2004.

bir ahlaki, toplumsal hedef gütmesi anlamında değil, tüm bu yaratım sürecinin kendisinde etik bir deneyim barındırması anlamında kullanıyorum³. Ki bu deneyimin de tarifi kanımca ancak *sonradanlık etkisiyle* yani hem eserin yaratıcısından hem de onu eleştirenlerden ayırışan bir ögenin, bir *arda kalanın* varlığıyla mümkün. Lacan'ın *Psikanalizin Etiği* seminerinde “nesneyi Şey'in seviyesine yükseltmek” olarak tanımladığı yüceltme edimi⁴, nesnenin berisinde ötesindeki ufku verebilecek bir yer varsaymayı ifade eder. Fakat buradaki zamansallık önce-sonra gibi lineer olmaktan ziyade mantıkidir ve birçok unsurun aynı anda etkileşimini ilgilendirir⁵. Yine de Lacan'ın bu Seminerine dayanarak herhangi bir şeyin etik değerini telafi beklentisinin bir süreliğine de olsa boşa çıktığı radikal bir kayba yer açabilme uğraşından aldığını söyleyebiliriz. Beklenen ya da beklenildiği varsayılan bir şeyi yerine getirmektense ki bu genelde *politically correct* denilen bir düzlemde yankı bulur, beklenmedik olanla karşılaşmanın etkilerini ifade etmeye gönüllü oluş, nesneyi indirgenemez bir kaybın seviyesine yükseltmektir. Bu bazen anlamaktansa özellikle anlamamamız gerektiğine dair temelde anlaşılamaz olanın gerçeğini anlaşılamaz olarak temsil etmeye girişmektir -gerek öznel gerek toplumsal düzlemde insanlık tarihimizde insanileşme dışı kalan her türlü eylem buna dahil.

Aklıma hemen yakın bir zamanda İzmir'de gezdiğim Güneştekin'in *Gavur mahallesi* adlı sergisi geliyor⁶. Herhangi bir yüzeyin bir blok olmaktan ya da salt renkli, ışıltılı bir yüzey olmaktan çıkıp öznel ve toplumsal bir hafıza mekanına dönüşmesinin güzel bir örneği. Aslında bu dönüşüme izin veren en azından iki temel unsur olduğunu öne sürebilirim. İlki hiç şüphesiz sanatçının bir yerden, kendi ıstırabının deliğinden itibaren nesneye açılması, bir diğeri de sanat eserini sıra dışı bir deneyim anı olarak gören izleyici bir öznenin varlığı. Bunun sosyal medya ekranlarındaki izlemelerden farklı olduğunu belirtmeden geçmek istemem, çünkü bu türden bir deneyimdeki en asli farklılık her bir muhatabın kendi yerinden yeni olanla -mekânın, deneyimin, eserlerin, etkilerinin vb.- karşılaşmayı bekliyor ve arzu ediyor olması. Ressam ve izleyici, mekân, eserler ve onu algılayanlar arasında anlamlı bir iletişimin ortaya çıkabilmesi için “bana tanıdık olandan başka bir yerdeyim” gerçeğinin temsil edilmeye gönüllü olunmasının bir ön koşul olarak gerekli oluşu. Oysaki, bulunduğum mekanlarda gözlemediğim şey çoğunlukla bunun tersi. Eserleri görmeye gelenlerin hem mekânı hem de eserleri kendi uzantıları olarak algıladıkları gerçeği, eseri bu kişilerin ideal-imgelerine cila çeken ya da bir selfie

³ Sanat ve ahlak üzerine daha ayrıntılı düşünmek isteyenler için Tzvetan Todorov'un “Ya sanat ya hayat” adlı keyifle okunan kitabını önerebilirim. (Sel yayınevi, 2019, 2. Baskı, çev. Aziz Ufuk Kılıç)

⁴ J. Lacan, *Seminer Kitap VII*, 1959-1960, Paris, Seuil, 1986. Bu cümlemin açılımına ayrılmış, Lacan'ın nesne, Şey, yaratıcılık ve etik arasında bağlantılar kurduğu birçok ders var, neredeyse seminerin tamamına yayılıyor, ama özellikle 7-11. ders aralığına bakılabilir.

⁵ Kronolojik lineer bir zaman algısından farklı olarak öznelliğin yapılanışında mantığı zamanın oluşumu için bkz. J. Lacan, “Le temps logique et l’assertion de certitude anticipée” (1945), *Écrits* içinde, Paris, Seuil, 1999. İlgili okuyucu bununla ilgili bir yazıyı Umur Yiğit Nural'ın “*Lacan'ın topolojisinin üçlü düzeneği ve mantığı zamanlar*” (2017) başlıklı çalışmasında bulabilir (bkz: www.ozgesoysal.com, kolektif bölümü)

⁶ İzmir Kültürpark Atlas Pavyonu, 3 Kasım 2022-5 Mart 2023.

fonu olmaktan öteye geçemeyen bir etiketleme değerinde bırakıyor. Bu sadece günümüzün yaygın bir gerçekliğini değil ama konumuz gereği hafızasız bırakan bir tutumun varabileceği öznel-toplumsal sonuçların neler olabileceğini de sorguluyor. Hemen akla geleni umutsuzluk ve öfke değil mi? Her biri bir diğerinin yanına eklenen anılar silsilesinde herhangi bir yerde olmak, benzerlerimizle metaforik olandan mahrum kalan bir dünya sahnesini paylaşmak anlamına da gelmiyor mu?

O halde şunu rahatlıkla öne sürebiliriz: hafıza, metafordan, metaforik işlevden ve işlemden bağımsız düşünülemez. Metaforun etkililiği ise ortak bir yaşam alanını, kendimizi ifade ettiğimiz toplumsal bir bağı ilgilendirir. Çünkü en basitinden metafor, kendi kişisel tatmin taleplerimizi ve bu talepleri sonuna kadar götürme isteğimizi kısıtlamak durumunda olduğumuz birtakım kurallar ve sınırlar dahilinde yaşadığımız gerçekliğini öznelliğimizde temsil etme biçimidir. Ancak bu sayede öznel bir kayıt alanından bahsedebiliriz. Freud, kuramının ilk yıllarından, *Eskiz ve Rüyalara Yorumu'ndan* itibaren henüz sözcükleri yani temsilleri olmayan küçük bir çocuğun Ötekiyle olan ilişkisinde tekrarlayan haz deneyimlerini kendi zihninde halüsinatif bir şekilde yeniden var edebilmesini *minezik izler* olarak adlandırdığı ilk izlenimlerle açıklar⁷. Algılamının bu ilk izlerinin belleğe değin ilk işaretler oluşunu bu izleri anlamlı bir şekilde düzenleyebilecek ikincil bir bastırma takip eder. Freud'un kuramında *Algı-Bilinçdışı-Bilinç* ruhsal düzeneğinin yapılanışına denk gelen⁸ bu aşama, çocuğun sözcüklere girişiyle birlikte olanaklıdır. Bir diğer deyişle böyle bir oluşum ne kendiliğinden ne de otomatiktir, zira temsil etme işlemi hem kendimizi benzerimizde tanımayı hem de dilsel olarak yaklaşık olanda kalmayı sağlayan bir gösterenin, mutlak doyumun sembolü olan fallik gösterenin bastırılması sayesinde gerçekleşir. Gösterenin bir çocuğun yaşamına ilk andan itibaren dahil olması bir yana, Lacan, *Nesne ilişkisi* seminerinde bunu izleyen bir diğer zamanda çocuğun gösterenin alanına dahil olduğunu ve bunu da fallik göstereni icat ederek yaptığını söyler⁹. Bu her iki hareket birbiriyle hem bağlantılı hem de birbirinden farklıdır, çünkü ikincisi *gösterenin özneyi bir diğer gösteren için temsil ettiği* süregelen bir anlatının içine girdiğimiz bir dönemeci temsil eder. Bu gerçekleşemediğinde gösterenin kaçınılmaz olarak mekanik bir şekilde sürekli aynı yere – ölüme- gönderimde bulunduğunu Lacan'ın yine aynı seminerinde çizdiği "paraleller şemasında" görebiliriz¹⁰.

Bu öznelliğin oluşumuna dair kritik bir noktadır, zira işaretlerin yani belleğe değin ilk izlerin kendi başlarına öznel bir hafıza oluşturduğunu söylemek yeterli olmayacaktır; eğer özneyi gösterenin etkisi olarak yani dilsel işleyişe tabii oluşun bir meyvesi olarak tanımlıyorsak. Bununla birlikte

⁷ S. Freud, *L'Esquisse*, 1895, çev. Claude Dorgeuille, Jean Paul Hiltenbrand, 1987.

⁸ S. Freud, *L'Interprétation des rêves*, 1900, Paris, PUF, 1976, trad. I. Meyerson.

⁹ J. Lacan, *Séminaire La Relation d'objet*, 1956-1957, Paris, Seuil, 5 Aralık 1956 tarihli 3. Ders.

¹⁰ *ibidem.*, Lacan'ın birbirine paralel 3 çizgi çizdiği bu şemada gösteren/gösterilen çiftinden farklı olarak en üstte ölüm, altında gösteren ve onun altındaki çizgide de gösterilen yer alır.

metaforun kendi otonomileri olan yani Ötekiden bir anlam verilene kadar her seferinde bir öncekinden bağımsız ve bağlantısız tekrar eden bu işaretleri dilsel yasaların önceliğine göre bağlantılandırıyor oluşu, yasada temsil edilemeyecek unsurların da bastırılmaya devam etmesi anlamına gelir. Fallik gösterenin gösteren zincirinde namevcut oluşunun bir etkisi olarak bu bastırmanın artçıları yaşam boyu devam eder. Diğer tüm bastırılanların referansı haline gelen fallik gösteren, diğer tüm gösterenlerde eksikliğin temsili olarak da mevcuttur. Bu namevcut ve mevcut diyalektiği hafızanın işlediği, çalıştığı, gel-gitlerinin olduğu ve aynı zamanda öznenin fallik gösterenle ilişkisine yani bilinçdışı düşleminde cinselleşmenin neresinde olduğuna göre özgün bir tarzda şekillendiği bir hareket alanıdır. Gösterenin dünyasına girmiş olmanın getirdiği dilsel kayıpları, bu dünyada kendisine bir kesit, bir çerçeve açarak kendi hesabına bir eksiklik olarak kaydeden (referansı yani çerçevenin kenarlarını eksikliğin göstereninin çizdiğini hatırlarsak) bir özne için hafızadan yani sorumluluktan bahsedebiliriz. Bunun toplumsal hafızadaki karşılığının temelde yine aynı ilkeye dayandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak zevki kısıtlayan sembolik bir yasanın kabulünden yani her şeyin gerçekleşmeyeceği bir dış-varolan olarak imkansızın ilişkilerdeki temsilinden itibaren değerlerimiz, kayıplarımız ya da insanlık suçları için bir kayıt ve sorumluluk alanı oluşabilir.

Beton blokların arasında preslenen yaşamlar, iktidarların katı dışleri arasında ezilen bir insanlık, huzursuz eden-uyutmayan bir kedi miyavlaması sesi, üst üste yığılmış plastik ayakkabıların doğrudan çağrıştırdıkları: Dedemin meshleri ve Shoah. Kaybın hem öznel hem toplumsal bir kavşakta karşılaşması ve de mitlerin bu imkânsız karşılaşmayı canlandırmaya gelen dolayımı bu sergiden kalan izlerden bazıları. Plastik ayakkabıların çokluğunun oluşturduğu anlamsız bir yığına bakmak yerine, sıradan olmayan, özel bir anlama atıfta bulunduğu varsayılan başka bir şeyin ifadesi sorusunu sormak, bu izleri temsil etmemizi sağlar.

Aslında Güneştekin'in "gelene-ek" olarak adlandırdığı bazı eserleri bunun hem sözcük hem de eser bazındaki etkileyici bir ifadesini sunuyor. Gelene, yani orada zaten hazır bulunana eklenen parçalar hem bir katkıyı ama aynı zamanda da eklerin geldiği yerlerin sanatçı tarafından birbirlerinden ayrıştırılmasıyla da bir farklılaşmayı açığa vuruyor. Eklelemenin bu farklılıklar arasında olduğunu, aralarına yerleştirilen cam levhaların oluşturduğu kenarlar ve boşluklardan itibaren sezebiliyoruz. Tek bir bütün imgesinin algıdaki zorunlu önceliği, bu imgeden arta kalan yani eklememeyen, bağımsızlaşan, tüm bu lokomotiflerde geçişken, kendiliğinden olmayan bir unsurun eserin -özneliğin de diyebiliriz- oluşumunda yerini almasıyla kesintiye uğruyor. Aslında Lacan'ın *Özdeşim* seminerinde belirttiği üzere kaydetmeyi olanaklı kılan bir kesit-yüzeyin belirmesine yol açan da bu tür bir kesintinin

ta kendisi¹¹. Gelene-ek eserlerinin kelimenin tam anlamıyla gösterdiği şey, parçaların, deneyimlerin ya da sözcüklerin arasındaki eklemelişte beklenenin tersine geçişken ve geçişken olmayan bir dışarıda kalanın varlığı. Bu anlamda kalanın parçaların arasında yer alan bir boşlukla -yapıştırılmadan- temsil edilmesi, bize geçişin bir hazırlık olarak temsil edilebilen farklılıklar arasında yer alabildiğini de duyuruyor. Diğer türlü, fark yaratmak ya da ayrışmak denilen şey şok etmekle özdeş olmaktan öteye geçemeyen bir sabitleme ya da sembolik koordinatlardan arındırarak anlamdan içini boşaltmanın hedeflendiği bir şiddetten ibaret olurdu¹². Gelene-ek, bir fazla olarak değil, daha önceki bir çalışmada da önerdiğimiz üzere yazıldığı gibi “gelene ekşi(tire) ek” olarak okunduğu takdirde çoğalmadan farklı *bir bir-aradalığı* imkanı kılabilir¹³.

Öyleyse, halihazırdakinde kırılma yaratanın bir fark olduğunu söyleyebiliriz. Bu fark, benzerler arasındaki metonimik bir ilişki ağında açığa çıkmakla beraber, açığa çıktığı bu ilişki zincirini bir süreliğine kesintiye uğratar. Bu bir süreliğine de olsa çağrışımların devamlılığında bir duraksama yaşandığı anlamına gelir, çünkü imgeleneni kesintiye uğratan bir başka gerçeğin belirdiği bir boşluk söz konusudur. Bununla birlikte bu tür bir sürpriz henüz bu alanı öznelştirdiğimiz anlamına gelmez. Sözcüklerin birbirini takip ettiği bir anlatı olmaksızın bu işlemin gerçekleşebilmesi olanaklı da değildir. Belki buna yetişkin yaşlarındaki bir kadının terapötik sürecinin bir kesitinde hatırladığı bir anısı örnek olabilir. İlkokul öğretmenine içinde bulunduğu ailevi koşulların gerçekliğini sözcüklere dökmesi, ona peşi sıra iştirak edemediği bir ödül karşılığında arkadaşından takas yoluyla talep edebildiği bir sözlüğü kazandırmış. Bunu anlatırken yaptığı dil sürçmesi “o zamandan bu zamana sakladığım bir ‘sözcük’ var” oldu.

Özne, kendisini dinlemeye hazır bir muhatap konumuna yerleşebilmiş bir Ötekiye bir farklılığı ifade edebildiğinde, benzerleriyle olan ilişkisinde değiş-tokuşu olanaklı kılan bir talep döngüsünü de yeniden harekete geçirebilir. Bu aslında öznenin, gösterenin her seferinde kendisinden farklı olarak yinelenildiği dilsel bir işleyiş ilkesini farkında olmaksızın işletmesi anlamına gelir. Özne, içine yerleştiği ama aynı zamanda kendisine dışsal ve öncel olduğundan ondan bağımsız da işleyen bu dilsel sistemde

¹¹ J. Lacan, *Séminaire L'Identification*, 1961-1962, Paris, A.L.I. yayınları, 2006. “(...) özne yüzeyin yapısına sahiptir, en azından topolojik olarak tanımlandığında. O halde söz konusu olan, ve bu zor değil, kesmenin/kopuşun yüzeyi nasıl ortaya çıkardığını kavramaktır”. 30 Mayıs 1962 tarihli ders, s.329.

¹² C. Melman, 8 Ekim 1998 tarihli bir Seminerinde Gunther von Hagens’in neredeyse tüm dünyada büyük yankı uyandıran “Body Worlds” adlı Türkiye’de de ilk kez 2010 yılında sergilenen sergisinden buna güncel bir örnek olarak söz eder. Hagens’in “plastinasyon” adını verdiği yöntemle kadavraları kitlelerin bakışına sunmanın ve böylece yeni zevk türleri önermenin bir yolunu bulmuş olması, özneleşme sürecinin temel dayanaklarından olan beden gerçeğinin bastırılmış ve erişilemez olan başkalık simgesel statüsünü de çürütür. Bkz: C. Melman, *Lacan élève effronté et impitoyable de Freud*, Paris, érès, 2018.

¹³ (-) sembolünü yine yazıldığı gibi okursak, bir boşluk bir ekşi aradalık. Bu savın geliştirildiği makale için bkz: Özge Soysal, Zeynep Özen Barkot, *Nasıl bir bir-aradalık?*, 2018, www.ozgesoysal.com

otomatik olarak oluşan kayıpları ve bu kayıpları işaretleyen harfleri¹⁴, ancak sözcüklerin birbirine bağlantılandığı bir anlatının içinden beklenmedik olanla (dil sürçmesi sayesinde) karşılaşmasında kendi adına öznelştirebilir. Öznenin sonrasında karşılaştığı şey, hem zaten orada onu bekleyen (sözcüklerdeki eklenişini bekleyen harfler) hem de ilk kez oluşa gelen (sürpriz bir an olarak dil sürçmesi) anlamında bükümlü bir zamansallığı ve hafızayı var eder. Bu hafızaya dair ilginç bir oyun değil midir? İlk başlangıcını bir türlü yakalayamayacağımız? Şimdi olan önceydi de ama ancak bir sonrası var-olabildiğinde? Üstelik, öznenin sakladığı şeyin Freud'un nesne kuramını takip ettiğimizde her seferinde yeniden bulduğu şey olduğunu hatırlarsak, ancak beliren bir farkla hatırlayarak bir saklananı var ettiğimizi de söyleyebiliriz. Yeniden bulmanın dışında bir öz olarak saklananın olmadığını ileri sürebileceğimiz bu cümlenin Freud'un "Yas ve Melankoli" metninde geçmesi de ayrıca anlamlı,¹⁵ zira en nihayetinde birçok kayıptan ve yastan geçerek yasını tuttuğumuz şey dildeki bu merkezi boşluk değil mi? O halde anlatıdaki bilinçdışı bir beliriş (dil sürçmesi), bu kaybı düşen (sözlükteki "l" harfi) ve yeniden farklı bir şekilde beliren (sözcük kelimesindeki "c" harfiyle) ama aslında (dildeki bir boşluk olarak) ta kendisi olarak da ortaya çıkan şey olarak işaretlemeye geldiğinde, öznelğin kalbinin attığı dildeki bu yapısal boşluğu bir rölyef gibi ortaya çıkarır. Saklananın kendisine özdeş olarak yinelenmemesi, gösterenin kendisine özdeş olmadığı bir mantığı takiben¹⁶, hafızayı da adeta her hâlükârda yenilenerek yinelenen bir dirilikte kalmaya mecbur bırakır. Öyleyse hafıza değimiz şey, hatırladığımız bir kaybı bizden kaçan öznel bir tarzda işaretlediğimizde ortaya çıkan ve çıktığı an da başka bir gösterende nasılini öngöremediğimiz bir şekilde yeniden belirecek olan bir nitelik değil midir? Zaten oluşa gelen bir kaybı retroaktif olarak yakalayıp yeniden bulmak üzere unutup (harflerle) kaydettiğimiz.

Lacan'ın *Özdeşim* seminerinde hazırlığını yaptığı ve *Kaygı* Semineriyle birlikte ortaya koyduğu nesne *a* kuramsallaştırmasının psikanalitik deneyimin perspektifine yerleştirdiği şeyin tam da bu olduğunu söyleyebiliriz¹⁷: kesintinin yarattığı bir kesitten itibaren sözcüklerimizi özgün bir yerden kullanabildiğimiz gerçeğini. Bu perspektif, psikanalizin alanında onu diğer tüm disiplinlerden ayıran bir zamansallığı ve dahası bir ufku var eder: farkla birlikte açılan her bir aralığın, bir diğer deyişle dile

¹⁴ Buradaki kayıplarla bir çocuğun Ötekiyle olan ilişkisindeki öncelikli alış-verişlerin yeri olan bedensel ağızların dürtüsel hareket alanında oluşan kayıpları kastediyoruz. Bedenin taşıyamayacağı bir fazlayı, bir aşırılığı, karşılık veremeyeceği anneye değin tamamlanma kurgusal talebini dışarı atması anlamında bedenden-ağızdan çıkan, hatta adeta bir hışımla dışarıya fırlatılan harfler zevkin imkânsız oluşunu işaretleyen ilk simgelerdir de. Bu harflere kayıp statüsünü kazandıran fallik gösterenin kendisidir. Hem artık tek başlarına gerçeğe bırakılmış bir şekilde değil, sözcüklerin içinde farklı kombinasyonlarla yer almaları ve özneyi sözcüklerinde harekete geçirmeleri bakımından hem de Lacan'ın Edgar Allan Poe'nun *Çalınmış mektubu* üzerine yaptığı çalışmayı hatırladığımızda sözcüklere her zaman eksik kalan yitirilmiş bir harf (fr. lettre) olması bakımından. Bkz. Le séminaire sur "la lettre volée", 1966, *Écrits* içinde, Paris, Seuil, 1999.

¹⁵ S. Freud, *Deuil et Mélancolie*, 1915, In *Métapsychologie*, Paris, Gallimard, 1968.

¹⁶ Lacan, bunu Aristo'dan Kant'a formel mantık çerçevesinde gelişen A=A önermesini uzun uzadıya tartıştığı *Özdeşim* seminerinde ele alır. Bkz: Ö. Soysal, *Özdeşim... Klinik ve Kuramsal açılımlar*, 2021, www.ozgesoysal.com

¹⁷ J. Lacan, *Séminaire L'Angoisse*, 1962-1963, Paris, A.L.I. yayınları, 2021.

gelemez olanın bir kayıp yaşantısı olarak temsi edilmesi, hatırlanan bir unutulmanın ötesinde hatırlanması imkânsız olan bir gerçeği de radikal bir fark olarak öznel işleyişe dahil eder.

Temsil ederek ancak yaklaşık olarak yani kısmen ayrışarak muhafaza ettiklerimizi bir yana koyarsak eğer; temsil edemeyeceğimiz için ayrılamayacağımız, ama bizden tamamen kaçtığı için muhafaza da edemeyeceğimiz bir gerçeği, kendi gerçeğimizi ilgilendiren asıl nesneyi hangi yana koyabiliriz? Bu ufkun berisine?